

Словацький Юліуш

Біографія

СЛОВАЦЬКИЙ, Юліуш (Slowacki, Juliusz — 04.09.1809, Кременець, Україна — 03.04.1849, Париж) — польський поет. Батько Словацького, Евзебіуш Словацький, викладав риторику та поетику у Кременецькому ліцеї, в останні роки життя був професором Віденського університету і помер від туберкульозу в 1814 р. Мати — Саломея Янушевська, донька управителя маєтками Кременецького ліцею. Овдовівши, вона вдруге вийшла заміж за професора Віденського університету, доктора медицини Августа Бекю. Роки дитинства поета збіглися з часом загострення революційної ситуації у Вільно. Було розкрито діяльність таємних університетських товариств. Почалося слідство, потім арешти, заслання. Слідством керував сенатор Новосільцев. Вітчим Словацького, професор Бекю, пристав на його бік. У майбутньому це ускладнило стосунки Словацького з прогресивними колами суспільства. У 1824 р. А. Бекю несподівано загинув від удару блискавки.

У 1825 р. Словацький закінчив курс навчання у Віденській гімназії і вступив до Віденського університету на факультет етичних і політичних наук, де вивчав юриспруденцію та літературу, особливо захоплюючись секретами поетики. У ці роки він був приголомшений стражданнями, які позначилися на його характері: нерозділеним коханням до Ядвіґи Снядецької і самогубством єдиного друга Людвіґа Шпітцнаґеля, який, як зрозумів Словацький, вкоротив собі віку від безнадії.

Перші відомі твори Словацького датуються 1825 р. Це "Елегія", переклад з А. де Ламартіна, і "Місяць", у якому він наслідує Ламартіна. У ранніх творах Словацький захоплюється темою переваги мрії над дійсністю, національною екзотикою ("Українська дума"), орієнталістськими мотивами під впливом "Кримських сонетів" А. Міцкевича ("Шанфарі").

У 1826 р. Словацький закінчив університет і переїхав у Кременець, де тоді жила його мати. Там він активно вивчав англійську мову і читав твори Дж. Н. Г. Байрона в оригіналі. Тоді ж таки Словацький остаточно зрозумів, що літературна творчість — його єдине покликання. Спадщини, яку залишив його батько, вистачало для того, щоби жити і не ходити на службу. Проте мати мріяла, що син стане успішним чиновником, і Словацькому довелося поступитися. У лютому 1825 р. він переїхав у Варшаву і став чиновником-практикантом у Державній комісії фінансів. Його лякала перспектива сірих чиновницьких буднів, і він доклав усіх зусиль, щоб увійти до літературного середовища Варшави, де тоді з особливою силою спалахнула суперечка між поетами-романтиками і прибічниками класики. Чвари загострилися, головню, через передмову А. Міцкевича до петербурзького видання його віршів.

У Варшаві Словацький багато писав. Були створені друга редакція поеми "Шанфарі", поеми "Гуго" ("Hugo", 1829), "Ченець" ("Mnich", 1830), "Араб" ("Arab", 1829-1830), "Ян Белецький" ("Jan Bielecki", 1830), "Змій" ("Zmija", 1831), драми

"Міндовг, король литовський" ("Mindowe, kroi litewski", 1831) і "Марія Стюарт" ("Marja Stuart", 1830). У його поемах помітний вплив Байрона, трапляються і запозичення з Міцкевичевого "Конрада Валленрода", але при цьому вони вирізняються бездоганною поетичною майстерністю, віртуозним метром. 15 листопада 1830 р. поет віддав свої поеми і драми у цензуру, сподівався на швидку публікацію. Але через два тижні у Варшаві спалахнуло повстання. Словацький негайно приєднався до повстанців і створив низку революційних віршів. Серед них був і "Гімн" ("Hymn" — "Bogorodzico, Dziewico!", 1830), який повстанці поклали на музику і співали. На зламі 1830—1831 рр. з'явилися його "Ода до вольності" ("Oda do wolnosci"), "Куліг" ("Kulik"), "Пісня литовського легіону" ("Piesn legionu litowskiego"). У цих творах Словацький виступає за повну незалежність Польщі.

Навесні 1831 р. Словацький відмовився від посади у Комісії фінансів і перейшов на дипломатичну службу. Невдовзі на вимогу матері, котра боялася, щоби Словацький після поразки повстання не потрапив на заслання, він вирушив у Вроцлав, а потім у Дрезден. У липні-серпні 1831 р. виконував дипломатичне доручення, яке полягало у перевезенні повстанських листів до польських місій у Парижі та Лондоні.

Про поразку повстання Словацький дізнався після повернення з Лондона у Париж і вирішив залишитися у столиці Франції. Захопившись у Лондоні В. Шекспіром, він продовжив вивчати його творчість і в Парижі. Щоб читати П. Кальдерона в оригіналі, Словацький вивчав іспанську мову. Часто слухав романтичну оперу. Все це стало джерелом його драматургічної майстерності. Враження поповнювалися і фактами реального життя: у Францію прибували маси польських повстанців, вони жили сподіваннями нової революції. У середовищі польських емігрантів постійно точилися суперечки про причини поразки повстання, що породжували чвари і руйнували єдність. Словацький болісно переживав цей розкол (стаття "Париж"). У Парижі Словацький підготував видання творів у двох томах (1832). Польська еміграція поставилася до його книги доволі прохолодно. Посилилися ідейні розбіжності Словацького й еміграції, і поет вирішив оселитися у Швейцарії. З 1833 до 1835 р. він жив у Женеві, усамітнівшись від політичних дискусій і здобувши можливість на самоті переосмислити пережите. Так з'явилася лірико-філософська за жанром поема "Час роздумів" ("Godzina mysli", 1833), сповнена враженнями юності. У 1833 р. Словацький підготував до друку і видав 3-й том "Віршів" ("Poezje"). До нього увійшли повстанські пісні і написані в Парижі поетичні повісті "Ламбро, грецький повстанець" ("Lambro, rowstaica grecki") та "Дума про Вацлава Жевуського".

Того ж року поет розпочав працювати над драматичною трилогією у віршах "Кордіан" (підзаголовок "Коронаційна змова"; "Kordian"). Перша частина побачила світ у 1834 р. Про існування другої нічого не відомо, а третю автор спалив. Перед першою частиною Словацький подав "Уготування" та "Пролог" своєрідний вступ до трилогії. Тут він вступає у полеміку з А. Міцкевичем, котрий уособлював Польщу в образі "Христа народів". Словацький пише, що поляки знемагають у рабстві за гріхи батьків, а образ Спасителя змінює образом "Вінкельрода народів". Вінкельрод — швейцарський герой,

який у битві при Земпаху (1386) притягнув до себе і встромив у своє тіло кілька ворожих списів, щоби зробити пролом у ворожих лавах. Словацький вважав, що польські події 1830 р. створили сприятливу атмосферу для Липневої революції у Франції та визвольної боротьби у Бельгії. Тільки в цьому для нього полягала історична місія польського повстання у європейських масштабах. Польща виконала вінкельродівську роль в історії, але в майбутньому поет передбачав нові бої за свободу. Текстом драми "Кордіан" він намагався висловити свою точку зору на причини поразки повстання й оцінити емігрантський рух. Його висновок такий: боротьба зайшла в глухий кут, народ йшов за фальшивим пророком, духовна недолугість шляхти і непереконливість ідеалів занепасти повстання. Більше того, ідеали шляхти були незрозумілими для народу. Драма вийшла з друку анонімно. Проте ім'я автора дуже швидко встановили, і еміграція знову відзначила лише суто поетичну обдарованість Словацького, натомість варшавські підпільники зачитували книгу до дірок. Вона стала об'єктом репресій з боку царської адміністрації.

Наприкінці 1834 р. Словацький створив романтичну трагедію-казку "Баладина" ("Balladyna"). Поет показує абсурдність світу, де все відбувається всупереч ідеалові. Казкові сили, бажаючи добра, чинять зло, люди отримують не те, до чого прагнуть. На троні царює спочатку дурень, а потім злочинниця. До драми також увійшли низка запозичених сцен із п'єс Шекспіра, уривки з балад Міцкевича. Це нагромадження подане як іронічне порівняння непорівнюваних понять: ідеального та реального, трагічного та комічного, новаторського й епігонського. Словацький у листах не раз підкреслював, що послуговувався аріостівською іронією. Граючись із визнаними шедеврами літератури, поет наче грався з усталеними думками про світ, показував їхню непереконливість. Фінал трагедії, як і годиться у казці, є дидактичним. Зло покаране.

У листах до матері 1834—1836 рр. Словацький пише про посилення почуття безнадії у ставленні до становища в Польщі. Депресивні тенденції позначилися і на його драмі "Горштинський" ("Horsztynski", 1835). Це трагедія в прозі. Словацький не завершив цього твору і не дав йому назви. Назва "Горштинський" належить видавцеві творів Словацького. Тема трагедії — згубна глупота зарозумілості шляхтичів, що призвела до краху Речі Посполитої.

У 1836 р. Словацький здійснив дворічну подорож. Він відвідав Італію, Грецію, Єгипет, Палестину, Сирію. На матеріалі вражень була створена велика поема "Подорож з Неаполя по святих місцях" ("Podroz do Ziemi Swietej z Neapolu", 1836-1839). Вона збереглася не повністю. Італія і Греція нагадують поетові сторінки їхньої героїчної боротьби за свободу, гордий подвиг Байрона, славу Костюшка. Його думка звертається до сивої давнини, до героїзму спартанців, які загинули під Фермопілами: "Серце польське зав мира від сорому перед духом Греції тих суворих літ". Після відвідин Палестини і Сирії у його творчості виникає образ поета-пророка, душу якого, як уста біблійного пророка Ісайї, очищає і запалює вогнем серафим.

Після повернення в Італію в 1837 р. Словацький написав поему "Ангеллі" ("Anhelli",

опубл. 1838). Ця філософсько-символічна поема — притча про народ і його вождя-пророка, про розпорошення польських емігрантських і революційних сил, про нову боротьбу за свободу Польщі, яку провадитиме не еміграція, а весь польський люд. Поема відзначається дуже складною стилістикою, її символізм і алегоризм близькі до барокових.

У 1838 р. у Флоренції під впливом Дантового "Пекла" Словацький створив поему "Розповідь П'яста Дантшиєка гербу Леліва про подорож до пекла" ("Poema Piasta Dantyszka herbu Leliwa o piekle"). Грубий і постійно п'яний Дантишек розповідає про те, як він ніс голови своїх п'яти синів, котрі загинули під час революції, через пекло, щоби потрапити на гору Сіон і там зі своєю страшною ношею постати перед Богом, благаючи про милість і очищення. Але в пеклі він зустрічає різних ворогів і потвор — царя, папу, зміїв. Кидаючи у них головами своїх дітей, він приходить до Бога з порожніми руками. У поемі подана алегорична картина поразок польської шляхти й еміграції. Вона настільки сповнена неймовірними жахіттями, що й сам Словацький згодом вважав цей твір доволі невдалим.

У 1839 р. Словацький повернувся у Париж, де написав знамениті трагедії "Мазепа" ("Mazepa") та "Лілла Венед" ("LillaWeneda"). У цих творах, як і в багатьох інших, поет подав критичну оцінку минулого. Так, у драмі-хроніці "Лілла Венед" (опубл. 1840) символом життєвої стійкості стародавнього народу венедів, легендарних предків поляків, є арфа, яку венеди втратили і не можуть повернути тільки тому, що покладаються лише на віру.

У 1840 р. Словацький розпочав працювати над поемою "Беньовський" ("Beniowski"), за жанром близькою до Байронового "Дон Жуана". Герой твору — звичайний шляхтич, "хлопець без химер", котрий "мовить, наче економ" і "схожий на лакея", пропив свій маєток і тільки після цього став членом одного з опозиційних товариств — Барської конфедерації. Розповідь Словацького сповнена іронії. Проте герой-невдаха все-таки стає учасником видатних подій, і це дає авторові змогу знову звернутися до теми революції. У поемі багато ліричних відступів, роздумів про самотність і стіну нерозуміння, яка оточує поета, про романтичні штампи, трапляються також і гострі полемічні виступи проти літературних опонентів. Поема "Беньовський" є досить багатоплановою і барвистою за тональністю. Словацький працював над цим твором до 1845 р.

У 1842 р. поет пережив важку ідейну кризу, увійшов до "Кола" Тов'янського, демагога і містика. Словацький намагався створити свою філософсько-містичну концепцію, переосмислюючи історію Польщі саме під цим кутом зору. Ці спроби позначилися на багатьох творах Словацького цього періоду, зокрема вони посідають вагомe місце у відомій поемі "Король-Дух" ("Krol Duch"), яку поет писав до 1849 р., але не встиг закінчити.

Драма "Фантазії" ("Fantazy"), на думку літературознавців, створювалася у 1842 р. (точна дата невідома). Події відбуваються в Польщі у 40-х рр. ХІХ ст. Конфлікт ґрунтується на згубній силі грошей. Другорядною темою твору є зображення своєрідної

гри в ідеали — курйозного і водночас жорстокого прагнення заможного шляхтича облаштувати зовнішній бік свого життя за позірними ідеалами романтичної поезії.

У травні 1843 р. Словацький порвав стосунки з "Колом" Тов'янського: від поета вимагали цілковитого духовного підкорення цензурі містичних братів та сестер, а з цим Словацький погодитися не міг. Упродовж усього життя поет знемагав від жаги активної революційної дії. Тому у 1848 р., коли стало відомо про підготовку Краківського повстання, він негайно вирушив у Познань. Знову писав повстанські вірші ("І вийдуть сто робітників"). Проте революційний рух було швидко придушено. Гіркота поразки активізувала за давніми сухоти, посилила у його творчості песимістичні настрої:

Були ми великими, й були ми смішними, Дух Божий пили ми і стали хмільними;
Могили отецькі, підгір'я і скали Під поклики флейт нам, як вівці, скакали,
А в горах танцюючих і понад ними

Стояли титани — меча херувими. Годин ми не знали, жили, як жовніри;
Дух часу не мав, а час не мав міри, Дух сам блискавицею йшов до порога Вічності — й вічністю став біля Бога;
Правду кажу вам, брати знамениті,

Що духом священним ми перепиті! Тепер ми тверезі, розумні і вчені, Цінителі хліба,
ковбас і печені; У головах — ясно, і флейти не грають, Одвічні могили і гори
дрімають; Свій час ми узгодили навек з дзиг'арями;

Спимо ми, і світ спочиває під нами. ("Були ми великими..." пер. Д. Павличка) За життя Словацький так і не побачив жодної своєї драми на театральній сцені. У царській Росії твори Словацького були заборонені цензурою до 1862 р. Прем'єра "Мазепа" відбулася у 1847 р., але угорською мовою в Будапешті. У Польщі "Мазепу" поставили у Кракові 1851 р. Тільки після 1860 р., коли у Лейпцигу побачило світ 4-томне зібрання творів Словацького, творчість поета поступово здобула визнання і на польській сцені: на межі XIX—XX ст. були поставлені "Марія Стюарт", "Кордіан", "Горштинський", "Фантазії", "Баладина".

Творчість Словацького добре відома в Україні. Його поезію перекладали І. Верхратський, М. Старицький, Олена Пчілка, М. Зеров, М. Рильський, М. Бажан, Борис Тен, Г. Кочур, Є. Дроб'язко, Д. Павличко, І. Драч, І. Світличний, В. Коптілов, І. Глинський та ін.